

From Need to Necessity: Bajæd in Modern West Iranian Languages

Vol. 12, No. 1, Tome 61
pp. 109-143
April & May 2021

Sepideh Koohkan¹ & Arsalan Gofam^{*2}

Abstract

This article aims to study the modal elements equal to *bajæd* in Persian, meaning ‘must, should, and have to’ in some West Iranian languages, including Balochi, Gerashi, Gilaki, Hawrami, Kahangi, Kurdish, Lori, Persian, Semnani, Tati and Vafsi. It also presents the semantic map of these expressions beside a categorization of these languages based on a modal element. The investigations have indicated that some of these languages (Balochi, Bamposh dialect and Hawrami, Hawraman Takht dialect) use adverbial modals to express these notions, while at least in one case (i.e. Kahangi), there are two distinctive auxiliaries which signify ‘must, have to, and should’. Moreover, classification of these languages, according to a semantic feature, ends in a continuum on which languages are laid next to each other, where some of them are closer to some languages and further from the others; this is against the traditional categorizations which are mostly based on morpho-syntactic features, in which a language is whether a member of a group or not. Moreover, all the targeted elements, (expect one of the modals in Kahangi, i.e. *gade*) besides deontic (necessity and possibility) and epistemic modality (possibility type), express participant-inherent need, participant-imposed necessity and situational necessity, as types of dynamic modality.

Keywords: modality, typology, semantic map, West Iranian languages

Received: 22 December 2018
Received in revised form: 22 January 2019
Accepted: 16 February 2019

1. Joint PhD in Linguistics, Tarbiat Modares University and University of Antwerp;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5990-220X>
2. Corresponding author, Associated Professor of Linguistics, Department of Linguistics,
Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University; Email: gofamar@modares.ac.ir,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9402-9079>

1. Introduction

In the languages of the world, words (mostly auxiliaries) meaning 'must' are primarily used to convey deontic modality. Modality is usually defined as those semantic modifications that the speaker uses to talk about his thoughts and beliefs about a state of affairs or SoA (Nuyts 2005, Butler 2013). In Iranian languages *bajad* (and its equivalents) meaning 'MUST', is the main language element to indicate necessity and possibility.

This paper studies 11 Iranian languages choosing from Rezaei Baghbidi's classification (2009): Balochi (Bamposht), Gerashi, Gilaki (shaft), Hawrami (Hawraman takht), Lori (Balagariveh), Kahangi, Kurdish (Sorani), Persian, Semnani, Tati (Takistan), and Vafsi. It discovers the modal elements meaning 'MUST' and specifies their modal domain. The article seeks to provide a semantic map, following Van der Auwera and Plungian (1998), using one modal notion, i.e. 'MUST'. Ultimately, based on this semantic feature, it presents a language categorization to verify how this categorization varies with current classifications which have syntactic considerations.

2. Literature Review

Among many studies on modality, Akhlaghi (2007), Taleghani (2008), and Rezai (2009) study modality in Persian. Following Palmer (2001) they conclude that modal auxiliary *bajad* expresses deontic, dynamic and epistemic modality.

In case of other Iranian languages, Moradi (2012) studies modality in Sorani Kurdish from a semantic and syntactic perspective and Naghzguye Kohan and Naghshbandi (2016) investigate modality in Pavehi dialect of Hawrami.

3. Methodology

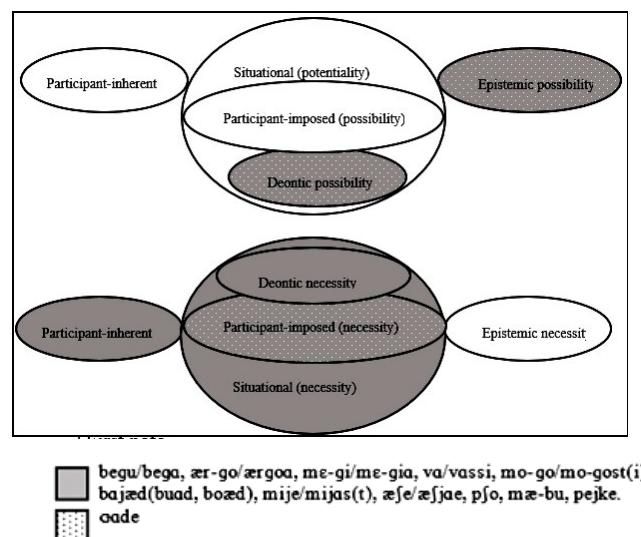
This study applies a questionnaire including 200 situations and 82 sentences

to collect the data. The questionnaire was conducted in the interviews and the informants were asked to use modal elements to complete the situations and translate the 82 sentences in their own languages. The data has been transcribed in IPA, checked with the speakers, glossed with Leipzig glossing rules, and analyzed.

4. Results

Our study shows that the expressions meaning 'MUST' in the languages of our concern, convey those domain of modality which following Nuyts (2005, 2006, and 2016) can be summarized as in Figure 1. This figure is the semantic map suggested by Van der Auwera and Plungian (1998). Their terminology has been converted to Nuyts:

Figure 1: Semantic map of 'MUST' in Modern West Iranian Languages

The article is also an effort to categorize these languages based on a semantic feature, namely modality. Applying the typological notions of continuum and number, we may not be able to present a clear-cut category, but we can provide a continuum in which some languages are closer to the others comparing with the rests. Figure 2 is the result of such a try:

	Kahangi	Tati	Semnani	Persian	Kurdish	Gilaki	Gerashi	Lori	Hawrami	Balochi
Modal auxiliaries (Meaning MUST)	2	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Modal adverbs (Meaning MUST)	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1

5. Discussion

The first issue to discuss here is to discover the modal elements which are used to express those semantic notions meaning 'MUST'. Our investigation shows these elements are mainly auxiliaries; however, in two of languages of our concern, i.e. Hawrami and Balochi, these are the adverbs which indicate necessity and possibility. These elements are as follows: pejke (Balochi), baæd (Gerashi), va/vas(t)i (Gilaki), pʃo (Hawrami), cade and be-gu/be-ga (Kahangi), æʃe/æʃʃæ (Kurdish), boæd/mije/mijast (Lori), bajæd (Persian), mæ-gi/mæ-gija (Semnani), mo-go/mo-gosti (Tati), ær-go/ær-goa (Vafsi).

To illustrate the type of modality these elements express, we apply Nuysts' (2005, 2006, and 2016) classification in the category of modality. In this sense, these modal expressions are used to talk about a) absolute moral necessity and desirability (as subcategories of deontic), b) epistemic probability, c) participant-inherent, participant-imposed, and situational (as subcategories of dynamic modality). In Kahangi, two modal auxiliaries meaning 'MUST', these roles are divided between these elements, and they don't get close to each other's realm.

6. Conclusion

Our study shows categorizing languages based on a semantic feature does not provide us with an absolute boarder. Rather, we can judge the languages in a continuum that shows how closer or further each language is to the other members. Hither, Hawrami and Balochi, applying modal adverbs, are closer to each other comparing to Kahangi with two auxiliaries for the same purpose.

Acknowledgments

We would like to thank all the informants who kindly and patiently participated in numerous interviews in the process of data collection. We appreciate their concern and love for their mother languages.

از الزام تا نیاز ذاتی: «باید» در زبان‌های ایرانی غربی نو

* سپیده کوهکن^۱، ارسلان گلفام^۲

۱. دانشآموخته دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۲. دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

دریافت: ۹۷/۱۱/۲۷ پذیرش: ۹۷/۱۰/۰۱

چکیده

هدف این مقاله بررسی وجهنمایی عناصر معادل «باید» در تعدادی از زبان‌های ایرانی غربی نو (شامل بلوچی، تاتی، سمنانی، فارسی، کردی، کهنگی، گراشی، گیلکی، لری، وفسی و هورامی)، ارائه نقشه معنایی و همچنین رده‌بندی این زبان‌ها بر مبنای یک واحد وجهنمایی است. بررسی‌ها نشان داد که برخی از این زبان‌ها (بلوچی گونه به پشت و هورامی گونه هورامان تخت)، از عنصر قیدی، و حتی در یک مورد (کهنگی)، از دو فعل کمکی مستقل برای بیان مفاهیم معادل «باید» بهره می‌برند. افزون بر این، رده‌بندی زبان‌ها با توجه به یک ویژگی معنایی، روی پیوستاری تنظیم می‌شود که در آن زبان‌ها به برخی از زبان‌های دیگر نزدیکتر و از برخی دیگر دورتر هستند و این خلاف رده‌بندی‌های متدالول آن‌ها بر اساس مشخصه‌های نحوی - ساخت‌واژی است که در آن‌ها زبانی یا عضو یک شاخه هست یا خیر. به علاوه، مشخص شد که تمامی عناصر موردبخت، در کنار نقش وجهنمایی تصمیمی (از نوع الزام و امکان) و وجهنمای معرفتی (تنها از نوع امکان) مسئولیت انتقال مفاهیم مربوط به نیاز مشارک - ذاتی، الزام مشارک - تحمیلی و الزام موقعیتی را (به منزله زیر مجموعه وجهنمایی پویا)، بر عهده دارند.

واژه‌های کلیدی: وجهنمایی، رده‌شناسی، نقشه معنایی، زبان‌های ایرانی غربی نو.

E-mail: golfamar@modares.ac.ir

* نویسنده مسئول مقاله:

۱. پژوهشگر دانشگاه آنتورپ، آنتورپ، بلژیک.

۱. مقدمه

فعل کمکی «باید» (bajæd) در زبان فارسی، و برخی دیگر از زبان‌های ایرانی، یکی از اصلی‌ترین عناصر برای بیان طیف وسیعی از مقاهم و جهنمایی^۱، بهویژه مقاهم مریبوط به الزام است. وجهنمایی عموماً برایر است با آن دسته از تغییرات و تعدیل‌های معنایی که گوینده در بیان اوضاع^۲ به کار می‌برد تا به وسیله آن بتواند افکار و نیات خود را رمزگذاری کند (Nuyts, 2005; Butler, 2003; Narrog, 2012). با اینکه مفهوم الزام در وجهنمایی معمولاً با وجهنمایی تصمیمی^۳ در ارتباط است، اما «باید» در زبان فارسی، و برخی از زبان‌های ایرانی، نشانه‌هایی از وجهنمایی معرفتی^۴ و پویا^۵ را نیز به عهده دارد.

هدف از این مطالعه، پاسخ به دو پرسش اولیه است: نخست اینکه زبان‌های ایرانی برای بیان مفهومی معادل «باید» از چه نوع و چند ابزار صوری استفاده می‌کنند؟ دیگر اینکه، از منظر وجهنمایی، در زبان‌های ایرانی، چه نقش‌های معنایی‌ای بر عهده «باید» و عناصر معادل آن است؟ پاسخ به این دو پرسش هدفی بزرگتر را دنبال می‌کند که آن ارائه نقشه معنایی و رده‌بندی این دسته از زبان‌های ایرانی غربی نو، با توجه به مشخصه وجهنمایی است. برای نیل به این هدف از دیدگاهی که ناتس^۶ (2014; 2016, [in prep]⁷; Byloo & Nuyts, 2005, 2015) نسبت به وجهنمایی پیشنهاد می‌دهد، استفاده خواهد شد.

دسته‌بندی‌های مختلفی برای زبان‌های ایرانی، با توجه به معیارهای جغرافیایی و واژ - نحوی موجود است. اما یکی از بومی‌ترین این دسته‌بندی‌ها، رده‌بندی رضایی با غبیدی (۱۳۸۸) است که مبنای انتخاب زبان‌های موردنظر در این مطالعه قرار گرفته است. وی زبان‌های ایرانی را به ۸ گروه عمده دسته‌بندی می‌کند: ۱) زبان‌های مرکزی، ۲) حاشیه خزر، ۳) شمال غرب، ۴) جنوب غرب، ۵) بلوجی، ۶) کردی، ۷) زازا - گورانی، و ۸) جنوب شرقی. از هر شاخه‌ای، یک یا دو زبان، بسته به گسترده‌گی و وسعت قلمرو هر شاخه، به عنوان نماینده،

به این ترتیب انتخاب شده‌اند: زبان‌های مرکزی: کهنگی^۱ و وفسی؛ حاشیه خزر: سمنانی و گیلکی (گونه شفتی)؛ شمال غرب: تاتی (گونه تاکستان)؛ جنوب غرب: لری (گونه بالاگریوه)؛ بلوچی: بلوچی مکرانی (گونه بمپشت)؛ گروه کردی: زبان کردی (اردلانی سنتنج)؛ زازا - گورانی: هورامی (گونه هورامان تخت) و درنهایت از گروه جنوب شرقی: زبان گراشی.^۹ داده‌های این پژوهش با روشی پیمایشی (پرسش‌نامه و مصاحبه)، مصاحبه و کتابخانه‌ای گردآورده شده‌اند. علاوه بر طرح پرسش‌نامه‌ای که حاوی ۲۰۰ موقعیت برای تکمیل جمله به وسیله عناصر وجه‌نمای بوده است، ۸۲ جمله نیز برای ترجمه به‌طور مشخص برای ارزیابی وضعیت وجه‌نمایی «باید» در زبان‌های مورد نظر در اختیار سخنگویان قرار گرفته است. این پرسش‌نامه و جمله‌ها توسط حداقل ۲ و حداقل ۴ گویشور به صورت صوتی تکمیل شده‌اند. در مرحله بعد داده‌های هر زبان پیاده‌سازی شده و در دو مرحله، یکی پس از پیاده‌سازی داده‌ها و دیگری پس از تکوازنویسی^{۱۰}، به تأیید این سخنگویان رسیده است. ضبط مکالمات روزمره در مورد برخی از این زبان‌ها (از جمله سمنانی، کهنگی، وفسی، کردی و هورامی) و همچنین منابع کتابخانه‌ای موجود، به تنوعات داده‌های این مقاله افزود.

مقاله حاضر از ۶ بخش تشکیل شده است. پس از بخش مقدمه (بخش ۱)، بخش ۲ به معرفی اجمالی پژوهش‌های انجام‌شده از منظر وجه‌نمایی در زبان‌های ایرانی می‌پردازد. در بخش ۳ عناصر وجه‌نمای معادل «باید» در زبان‌های ایرانی موردنظر شناسایی خواهند شد. بخش ۴، با توجه به رویکرد ناتس، انواع وجه‌نمایی، تعریف و کاربرد آن‌ها در زبان‌های ایرانی معرفی می‌شوند. در بخش ۵ با درنظر گرفتن فضای معنایی واحدهای زبانی مورد نظر، رده‌بندی‌ای از این دسته از زبان‌ها ارائه می‌شود. درنهایت، در بخش ۶ جمع‌بندی مباحث این پژوهش، مطرح می‌شود.

نکته مهمی که در اینجا باید یادآور شد این است که در سراسر این مقاله، هرجا نامی از زبان خاصی برده می‌شود که گونه‌های متعدد دارد (از جمله لری، کردی، بلوچی، تاتی، گیلکی و هورامی) مراد همان گونه‌هایی است که در بخش بالا به آن‌ها اشاره شده است و دیگر گونه‌های این زبان‌ها را شامل نمی‌شود.

۲. مروری بر پژوهش‌های پیشین

یکی از آثار تازه‌ای که به بررسی وجه‌نمایی، و نه وجه، در زبان فارسی می‌پردازد، طالقانی (2008) است. از آنجایی که وجه‌نمایی، مقوله‌ای معنایی است، طالقانی دیدگاه پالمر (2001) را به عنوان چارچوب نظری خود در این مقوله درنظر می‌گیرد و انطباق میان ساختار صرفی - نحوی افعال وجه‌نمایی را با انواع وجه‌نمایی بررسی می‌کند. طالقانی عناصر وجه‌نمای را به دو دسته قیدهای وجه‌نمایی و فعل‌های وجه‌نمای دسته‌بندی می‌کند. او «باید، شاید، و توансن» را به عنوان فعل‌های کمکی وجه‌نمایی و فعل‌هایی مانند مجبور بودن/شدن، ممکن بودن/شدن، لازم بودن/شدن، احتیاج داشتن و اجازه داشتن را در دسته افعال مرکب وجه‌نمای جای می‌دهد.

اخلاقی (۱۳۸۶) نیز از رویکرد پالمر (Palmer & further 1979) برای بررسی افعال کمکی وجه‌نمای (وجهی) در زبان فارسی بهره می‌برد. در رویکرد موردنظر اخلاقی، گواه‌نمایی^{۱۱} استنباطی، زیرمجموعه وجه‌نمایی معرفتی است. به اعتقاد اخلاقی، یکی از معانی‌ای که از «باید» در زبان فارسی برداشت می‌شود، همین معنای گواه‌نمایی استنباطی است که «حاصل استنتاج گوینده از حقایق معلوم» است (اخلاقی، ۱۳۸۶، ص. ۹۸). علاوه بر وجه‌نمایی معرفتی این فعل کمکی خوانش تصمیمی و خوانش پویایی (توانمندی) نیز دارد.

حدائق رضایی (۱۳۸۸) نیز بار دیگر با توجه به زبان فارسی، روشی ترکیبی از رویکردهای مختلفی (Palmer, 1986; Nuyts, 2001) را برای وضعیت وجه‌نمایی و زمان دستوری در این زبان بهکار می‌بندد. وی با اشاره به اینکه در پیکره داده‌های وی، نقش معرفتی «باید» بسیار کمرنگ و انگشت‌شمار است، نقش‌های ریشه‌ای این فعل کمکی (یعنی نقش تصمیمی و پویا) را بیشتر و آن را ابزاری برای بیان نقش‌های روبرو می‌داند: الزام بر اساس قانون و مقررات؛ الزام بر اساس عرف و هنجارها؛ الزام بر اساس اقتدار گوینده؛ کاربرد ترجیحی (وقتی منظور خواست و ترجیح گوینده باشد)؛ کاربرد موقعیتی (زمانی که شرایط موجود ضرورتی را ایجاب کند)؛ و کاربرد ملزماتی (اشارة به ضرورت انجام یک عمل برای رسیدن به هدفی خاص).

به عنوان یکی از مهم‌ترین آثاری که به بررسی وضعیت وجه‌نمایی در زبان غیر از زبان فارسی پرداخته است، باید به مرادی (۱۳۹۱) اشاره کرد. وی وجه‌نمایی در زبان کردی

سورانی را از منظر معنایی و نحوی بررسی کرده است. در معرفی فعل‌های کمکی وجه‌نما در زبان کردی وی سه عنصر *eʃə* «باید، شاید»، *buin* «شدن» و *tuwanin* «توانستن» را مورد مطالعه قرار داده است. در این زبان *eʃə* دارای معانی وجه‌نمایی معرفتی، تصمیمی و پویاست.

نگذگوی کهن و نقش‌بندی (۱۳۹۵) آراء پالمر (1999, 2001) را برای بررسی افعال کمکی وجه‌نما در زبان هورامی (گونه پاوه‌ای) به کار برده‌اند. فعل کمکی *mæʃʃijo* به منزله یکی از این عناصر، در زمان دستوری حال و *mæʃʃija* در زمان گذشته، با معنای «باید»، دارای نقش‌های وجه‌نمایی معرفتی و تصمیمی است.

در ادامه این بحث، ابتدا در بخش ۳ ابتدا عناصر معادل «باید» در زبان‌های موردنظر معرفی می‌شوند و سپس در بخش ۴ با معرفی رویکرد ناتس (Natis & further 2005) نقش‌های وجه‌نمایی که این عناصر می‌توانند به عهده داشته باشند، شناسایی می‌شوند.

۳. عناصر معادل «باید» در زبان‌های ایرانی غربی نو

۱-۳. فارسی، لری (گونه بالاگریوه) و گراشی

عناصر معادل «باید» در زبان‌های ایرانی غربی نو از جنس فعل کمکی یا قید هستند. دو زبان لری و گراشی، فعل کمکی «باید» را با گونه‌های آوایی متفاوت (*buəd* در لری و *baəd* در گراشی) به خدمت می‌گیرند. البته در زبان لری، گونه دیگری از این فعل کمکی *mije* و گذشته آن (*mijas*) نیز به کار می‌رود. دلیل قرارگیری این سه زبان در یک گروه در اینجا این است که علی‌رغم تفاوت‌های آوایی و احتمالاً ساخت‌واژی، و همچنین تفاوت در روند دستوری‌شدنی، در هر سه زبان عنصر معادل «باید» در **upə-bāvya* یا **upə-aya-ti* (گونه فرضی در ایرانی باستان) ریشه دارد. *-upə* پیشوند و به معنی «نزدیک شدن، رسیدن» و *-aya*-ستاک حال از ریشه *-ay-* به معنی «رفتن» و *-bav-* به معنی «بودن، شدن» است (حسن‌دوست، ۱۳۹۳، صص. ۴۰۳-۴۰۴). جمله‌های ۱ نمونه‌هایی از کاربرد *mije* در زبان لری و *baəd* در گراشی را نشان می‌دهد:

- (1) a. *mijeboxarianrufeskən-iəm*.
Modal.PRSheater-ACClightdo-1PL

الف. «باید بخاری روشن کنیم».

b. $\text{ævælbædkakæbtærdæmabe-be}$.
FirstModal.PRSbrotheroldergroomSBJV-become.3SG

ب. «اول باید برادر بزرگتر ازدواج کنه (داماد بشه)».

۲-۳. کهنگی

در زبان کهنگی be-ga/be-gu و همچنین cade دو عنصری هستند که بیان مفاهیم وجهنمای معادل «باید» را به عهده دارند. داده‌های ۲ را درنظر بگیرید:

(2) a. $\text{hemonelan=etbe-gu} \text{fo}$.
Thisnow=2SGSBJV- Modalgo.SINF¹²

الف. «همین الان باید بری.»

b. $\text{be=m-ga} \text{fodakije}$.
SBJV=1SG- Modalgo.SINFtohome

ب. 'باید/بایست می‌رفتم خونه.'

در be-gu/be-ga تکواز - gu - ستاک زمان حال، و تکواز - ga - ستاک زمان گذشته است که پذیرای تکواز نفی نیز هستند (be-ne-gu/be-ne-ga). فعل اصلی بندی که این فعل کمکی در آن قرار دارد مصدر کوتاه (مرخم) است. تکواز(های) -be - کنار این دو ستاک، به ترتیب نشانه وجه التزامی (be-gu) و نمود کامل (be-ga) است.^{۱۳} تا همینجا، می‌توان be-gu و be-ga را به واسطه داشتن صورت حال، گذشته و منفی، فعل کمکی دانست، نه قید. عامل/کنشگر^{۱۴} روی این فعل کمکی با واژه‌بست نشانگاری می‌شود (۲.الف). واژه‌بست تمایل دارد به عناصر پیش از ستاک، یا ترجیحاً پیش از فعل، متصل شود. در صورتی که عنصر دیگری وجود نداشت، واژه‌بست، تکواز - be را به عنوان میزبان برمی‌گزیند (۲.ب).

در مقایسه با فعل کمکی be-gu/be-ga دارای صورت گذشته نیست. شناسه شخص و شمار نمی‌پذیرد و پیشوند یا تکواز نمود نیز ندارد. ولی برای منفی شدن، تکواز نفی به آن اضافه می‌شود (ne-cade). بنابراین، این عنصر نیز فعل کمکی است، نه قید.

۳-۳. وفسی

در زبان وفسی ær-go/ær-goa مفاهیم وجهنمای معادل «باید» را انتقال می‌دهد. برای بررسی

این عناصر، جملات ۳ را ببینید:

- (3) a. **aær-go** bæ-ss-æm jej dʒa-j.
IPFV- Modal.PRSSBJV-go-1PLoneplace-INDEF
الف. «باید برمی یه جایی».
- b. **aer-goabæ-ss-om.**
IPFV- Modal.PSTSBJV-go-1SG
ب. «باید می‌رفتم».
- c. **aer-go kar=estam bæw-u bu-ae.**
IPFV- Modal.PRS work=3SGfinishbecome.PST-PTCP be.SBJV-3SG
پ. «باید کارش تmom شده باشه».

go ستاک زمان حال و goa ستاک گذشته است. پیشوند -ær در دیگر افعال این زبان، تکواز تصریفی نمود ناکامل است و تکواز نفی پیش از ær قرار می‌گیرد (n-aer-go/n-aer-goa). از سوی دیگر، این فعل کمکی با شناسه شخص و شمار رمزگذاری نمی‌شود و درواقع فعلی بی‌شخص است. فعل اصلی پس از این فعل کمکی، می‌تواند مضارع التزامی باشد (الف و ب). برای نشان دادن گذشته استمراری (در جمله‌ای چون «باید می‌رفتم») یا از گونه گذشته فعل کمکی به همراه فعل اصلی در وجه التزامی استفاده می‌شود (ب.پ)، یا اینکه گونه حال فعل کمکی به همراه گذشته التزامی بهکار می‌رود (ب.پ). میان کاربرد زمان حال و گذشته این فعل با توجه به معنا تفکیک زمانی دقیق وجود دارد و امکان استفاده از هریک از این گونه‌ها به جای یکدیگر وجود ندارد.

۴-۳. سمنانی

دو صورت me-gi (برای زمان حال) و me-gija (برای زمان گذشته) در زبان سمنانی، معادل «باید» هستند. داده‌های ۴ این افعال را در ساخت جمله نشان می‌دهند:

- (4) a. **tomε-gižoræba-Ø.**
You IPFV- Modal.PRS3SG.M.OBL SBJV.say-2SG
الف. «تو باید بهش بگی».
- b. **me-gija** komæk me-kärd-æ.
IPFV- Modal.PSThelp IPFV-do.PST-2SG
ب. «باید کمک می‌کرد».
- c. **me-gižokar-Itæmbe-ba**

IPFV- Modal.PRS3SG.Mwork-OBLfinishPFV-become-PTCP.M
bu.
be.SBJV.3SG

پ. «باید کارش تموم شده باشه».

این فعل کمکی دارای شناسه‌های مربوط به شخص و شمار نیست و واژه‌بسته‌های عاملی را نیز نمی‌پذیرد. در ترکیب فوق، تکواز- *mε-ne-* نشانه نمود ناکامل است و تکواز منفی ساز- *ne-ne-gi/mε-ne-gija*). فعل اصلی پس از این تکواز و ستاک فعل کمکی فاصله می‌اندازد (؛الف و ب). نکته مهم این است که در داده‌های گردآوری شده، موردی یافت نشد که گونه زمان حال این فعل کمکی بتواند جایگزین گونه گذشته آن شود. تنها استثناء، همانند زبان و فسى، به‌کارگیری این فعل کمکی در زمان حال، کنار فعل اصلی در گذشته التزامی است (؛ب). اما از آنجایی که گذشته التزامی اشاره به نتیجه کاری دارد که با گذشته ارتباط دارد و غیرقطعی، فرضی یا آرزویی است، یا برای بیان کاری به‌کار برد می‌شود که احتمالاً در آینده انجام می‌شود (حقشناس و همکاران، ۱۳۸۷، ص. ۶۱) نمی‌توان کاربرد آن را کنار فعل کمکی *nε-gi* ناقض این ادعای کلی دانست که در زبان سمنانی دو صورت *mε-gi* و *mε-gija* کاربرد زمانی مستقل دارند.

۵.۳. گیلکی (گونه شفت)

در زبان گیلکی امروزه فعل کمکی «باید» تقریباً جایگزین تنوعات موجود مربوط به این عنصر شده است، ولی همچنان گونه‌های (*vassi/bəjessi*) در برخی گفتمان‌ها خود را نشان می‌دهند. این فعل کمکی وجه‌نما در گیلکی رشتی و غربی در بیشتر زمان‌ها کاربرد دارد (سبزعلی‌پور، ۱۳۹۱، ص. ۳۳۳). راستورگوئیوا و همکاران (2012) *va* را تکوازگونه‌ای از *ba* و *bajested* برگرفته از *bajisti* برای زمان حال، و *vasti/vassi* را برگرفته از *vastən* برای زمان گذشته می‌دانند. پورهادی (۱۳۹۶، ص. ۲۰۲) مصدر این فعل کمکی را *vastən* معرفی می‌کند و متذکر می‌شود که این فعل کمکی «قاده هر صورت صرفی برای همه زمان‌ها و اشخاص و عدد است ... [و] به هر سه معنای خوشایند بودن، میل داشتن و بایستن به‌کار می‌رود و دو صورت گذشته (*vasi*) و حال (۷۸) دارد». تفکیک میان گونه زمان حال و گذشته این فعل کمکی تقریباً از میان رفته است و همانند زبان فارسی، گونه زمان حال، ۷۸ برای هر دو زمان می‌تواند به‌کار رود. داده‌های ۵ نمونه‌هایی از کاربرد این عناصر را نشان می‌دهد:

(۵) a. *a.enenveterenbes-ə.*
NowModal.PRSTehranbe.SBJV-3SG

الف. «الآن باید تهران باش».«

b. *meʃinna-næ.pijedəvəsibi-f-id.*
CarNEG-be.3SGon footModalSBJV-go-1PL

ب. «ماشین نیست، باید پیاده بريم».^{۱۰} (Rastorguova et al. 2013, p. 131)

۶. تاتی (گونه تاکستان)

فعل کمکی *mo-go/mo-gosti* با طیف معنایی مفاهیم مربوط به «باید» در زبان تاتی (گونه تاکستان) به کار می‌رود. جمله‌های ۶ را در نظر بگیرید:

- (6) a. **mo-go** ta axær-e tabeston kar=eʃ tamun
IPFV- Modal until end-GEN summer work=3SG finish
jer-ije.
do-3SG.F

الف. «باید تا آخر تابستون کارش بشه».

b. **mo-gostime-sej-m(ə)xaredʒ.**
IPFV- Modal.PSTIPFV-go.PST-1SG (to)abroad

ب. «باید/بایست می‌رفتم خارج».

بار دیگر عناصر تشکیل‌دهنده این فعل کمکی، تکواز نمود ناکامل، یعنی *-mo* و تکواز ستاک *go* برای زمان حال و *gosti* برای زمان گذشته است. تکواز منفی‌ساز *-ne* برای ساخت منفی، میان این دو عضو تشکیل دهنده قرار می‌گیرد و صورت *mo-no-gost(i)* و *mo-no-go* را می‌سازد. *mo-gosti* و *mo-go* تنوع شخص و شمار ندارند؛ از سوی دیگر این فعل کمکی در زمان حال کاربرد پوششی دارد و علاوه بر زمان حال، برای زمان گذشته نیز به کار می‌رود.

۷. بلوچی (گونه بمپشت)

فعل کمکی «باید» در بلوچی بمپشت به عنوان عنصری قرضی از زبان فارسی کاربرد وسیعی دارد، اما علاوه بر آن قید *pejke* نیز برای انتقال نقش‌های موردنظر در این مقاله به کار می‌رود. صورت گذشته یا منفی ندارد و دارای تنوع شخص و شمار نیست، به همین دلیل نمی‌توان آن را نوعی فعل کمکی در نظر گرفت و از نظر نگارندگان، باید آن را قید به

شمار آورده. جمله‌های ۷ کاربرد این قید را نشان می‌دهند:

- (7)a.*toivæhtepejkearusmæ-be-Ø.*
 2SGthistimeModal ADVbrideNEG-be.IMPR-2SG
 الف. «الآن باید ازدواج کنی (الآن باید ازدواج نکنی)».
 b.*maoſomapejkejægrutſ-imir-im.*
 1PLand2PLModal ADVoneday-INDEFdie-1PL
 ب. «همه‌مون باید یه روزی بمیریم».

در این زبان، برای ساخت منفی، یا فعل اصلی جمله منفی می‌شود (۷.الف) یا (همانطور که سخنگویان جوان به کار می‌برند) از معادل فارسی آن، یعنی «ناید» نیز استفاده می‌شود.

۸.۳ کردی

در زبان کردی *-e*-*-ʃ-* به این اعتبار که دارای صورت منفی (*næ-ʃ-e*) و گذشته (*æʃja-e*) است، باید فعل کمکی درنظر گرفته شود. مرادی (۱۳۹۱) برای این فعل کمکی دو ترجمه قائل می‌شود: باید و شاید. اما نگارندگان این مقاله بر این باورند که همانند دیگر زبان‌های ایرانی می‌توان آن را فقط «باید» ترجمه کرد و در عوض نقش وجه‌نمای امکان معرفتی (رك: بخش ۴-۲) را برای آن درنظر گرفت (در جمله‌ای مانند «باید خونه باشن» که در واقع «باید» برای بیان احتمال به کار رفته است).

با توجه به اینکه در این زبان، پیشوند نمود ناکامل، تکواز- *e* است و شناسه سوم شخص مفرد هم تکواز- *e*-بنابراین می‌توان این فعل کمکی را شامل سه تکواز دانست که برای همه اشخاص، در صورت مفرد و جمع، به یک شکل به کار برد می‌شود و در واقع امروزه فعلی غیرشخصی شده است. تمایز حال و گذشته در این فعل تا حدی از میان رفته است و *-ʃ-*-*e* نه تنها برای زمان حال (۸.الف)، بلکه به عنوان تناوبی برای صورت گذشته این فعل هم به کار می‌رود (۸.ب).

جمله‌های ۸ این فعل کمکی را در ساخت جمله نشان می‌دهند:

- (8) 6. a.[30] *æ-ʃ-esæfærferækæ-m...*
 IPFV-Modal.PRS-3SGtravelmuchdo-1SG
 الف. «باید زیاد سفر کنم...» (مرادی، ۱۳۹۱، ص. ۹۴).
 b. [27]... *æ-ʃ-ekor-elgeſtvardʒzæmwæn-jan*

IPFV- Modal.PRS -3SGboy-PLwholecostwedding-3PL
be-da-je.
SBJV-give.PST-IPFV

ب. «... همهٔ هزینهٔ عروسی رو پسرا باید پرداخت می‌کردن» (همان، ص. ۹۳).

۹-۳. هورامی

در زبان هورامی، قید pʃo معادل «باید» است (الف). در ساخت منفی یکی از راهکارها این است که فعل اصلی منفی شود یا از صورت منفی mæ-bu به معنی «نباید» استفاده شود (ب.):

(9) a. topʃopen=eʃwadʒ-i.
You Modal ADV to=3SG say-2SG

الف. «تو باید بهش بگی».

b. seremæ-bubə-ł-o.
SaraNEG-be SBJV-go-3SG

ب. «سارا نباید بره».

با توجه به اینکه تکواز نمود ناکامل در این زبان نیز، همچون کردی تکواز- æ است، احتمالاً تکواز- mæ توالی دو تکواز نفی mæ- æ است که بهدلیل کنار هم قرار گرفتن دو واکه æ یکی از آن‌ها حذف شده است. احتمال دیگر این است که این توالی صرفاً توالی تکواز نفی و ستاک باشد، نه بیشتر. bu صورتی از فعل bije (بودن) است.

۴. انواع وجهنمایی و نقش‌های وجهنمایی معادل «باید» در زبان‌های

ایرانی غربی نو

در این بخش از مقاله، از رویکرد ناتس برای تعریف و تحلیل مقوله وجهنمایی و مفاهیم مربوط به آن استفاده می‌شود. نمونه‌هایی که برای هر یک از انواع وجهنمایی ارائه می‌شود، همگی از زبان‌های ایرانی مورد توجه در این پژوهش هستند.

натس به سه نوع وجهنمایی قائل است: وجهنمایی تصمیمی، وجهنمایی معرفتی و وجهنمایی پویا.

۱-۴. وجهنمایی تصمیمی

در تعاریف سنتی، وجهنمایی تصمیمی مفاهیم مرتبط با اجازه و اجبار را دربر میگرفت.

چنین معنایی را در جمله ۱۰ میبینید.

(۱۰) الف. الان میتوانی برى.

ب. سریع باید برى.

اما ناتس جملاتی همانند مثال فوق را نه در ردۀ انواع وجهنمایی، آن هم از نوع تصمیمی، بلکه در زمرة ترغیبی‌ها^۷ قرار می‌دهد. دستوری‌ها یا ترغیبی‌ها، در تعریف کلاسیک خود مشتمل بر تعابیری چون اجازه، اجبار، امر، نهی یا نصیحت می‌شوند. اما از آنجایی که ورای قلمرو ذهنی گوینده (یا مشارک اول) عمل می‌کنند و به تأثیر و تأثراتی در جهان واقعی و مخاطب منجر می‌شوند، ناتس آن‌ها را مفاهیمی غیروجهنمایی درنظر می‌گیرد.

وجهنمایی تصمیمی در این رویکرد عبارت است از «نشانه‌ای از ارزیابی درجهٔ مورد قبول بودن اوضاع در پاره‌گفت از نظر اخلاقی، که معمولاً و نه همیشه توسط گوینده بیان می‌شود» (Nuyts & Byloo 2015, p. 47).

این تعریف معانی زیر را هم در بر می‌گیرد:

(۱۱) الف. باید بابت کاری که برای ما کرد سپاسگزار باشیم، باید یه راهی پیدا کنیم که قدردانیمون

رو بهش نشون بدیم.

ب. بهتره که دیگه از این حرفا جلوی جمع نزن!

جمله‌های فوق، به میزان اخلاقی بودن^۸ اوضاع اشاره دارند؛ به همین دلیل همگی تصمیمی هستند. علاوه بر این، مفهوم درجه^۹ در تعریف موردنظر ناتس به پیوستاری اشاره دارد که یک سوی آن الزام اخلاقی کامل^{۱۰} است و سوی دیگر عدم پذیرش کامل از نظر اخلاقی^{۱۱} و در این میان مفاهیم پسندیده^{۱۲}، قابل قبول^{۱۳} و ناپسند^{۱۴} قرار دارند.

جمله‌های زیر واحدهای زبانی مورد توجه در این پژوهش را در نقش وجهنمای تصمیمی نشان می‌دهند:

(۱۲) کهنگی:

- a. **be=j-ga**fodamedrese
PFV=3SG-Modal.PSTgo.SINFtoschool
الف. «باید می‌رفت مدرسه».
- b. **cadetasowbi=jpusve-ker-u.**
Modaluntil tomorrow=3SG skin open-do-3SG
ب. «باید تا فردا پوست کنده باشه».

(۱۳) وفسی:

Kellen-ær-goxijabanbolændbæ-xænd-e.
Girl NEG-IPFV-Modal.PRSstreetinaloudSBJV-laugh-3SG
الف. «دختر نباید تو خیابون بلند بخنده».

(۱۴) سمنانی:

mε-gijəmokomækkaer-e.
IPFV- Modal.PST1SG.OBL help do.PST-3SG
ب. «باید بهم کمک می‌کرد».

(۱۵) گیلکی:

va uherf-en-ənu-guft-ən.
Modal.PRSthosespeech-PL-ACCNEG-say.PST-NML
الف. «باید اون حرف رو نزد» (سبزعلیپور، ۱۳۹۱، ص. ۳۳۳).

(۱۶) تاتی:

mo-godʒibaredenæzærade-j.
IPFV- Modal.PRSthismatterinideagive.SBJV-2SG
الف. «باید در این مورد نظر بدی».

(۱۷) بلوچی:

tej goharpejkearusmæ-btiwoti.
2SG.POSSsisterModal ADVmarryNEG-do.3SGwith him

ب. «خواهرت باید با اون ازدواج نمی‌کرد».

(۱۸) کردی:

zijer æʃetʃu-w-etbogawæ-xanæ-esærxijaban.
Jiyar Modal.PRSgo.SBJV-3SGto coffee-house-GEN onstreet
الف. «زیار باید بره قهوه خانه سر خیابان».

(۱۹) هورامی:

pʃo:jard=itdaj-am.
Modal ADV help=2SG give.PST-1SG
الف. «باید کمکت می‌کردم».

(۲۰) گرافشی:

te baaedrass=oʃɔʃ=be-gu-æʃ.
2SGModal.PRStruth=3SG3SG=SBJV-say-2SG
الف. «باید راستش رو بهش بگی».

هر چند برای بسیاری از این جمله‌ها می‌توان شرایطی را قائل شد که انجام محمول در آن‌ها، نوعی احبار قانونی، عرفی یا حتی برای برخی (از جمله ۱۲.ب) کاربرد معرفتی نیز در برداشته باشد، اما خواش‌های اخلاقی نیز برای تمامی آن‌ها، با توجه به بافت ممکن است. داده‌های فوق نشان می‌دهند که زبان کهنه‌گی از *gade* برای درجه میانی پیوستار تصمیمی، به اندازه *be-gu/be-ga* بهره می‌برد؛ اما برای دو سر پیوستار تصمیمی، این تنها است که مفاهیم مرتبط با این بخش را انتقال می‌دهد.

۲-۴. وجهنمایی معرفتی

وجهنمایی معرفتی عبارت است از «ارزیابی درجه احتمال وضعیت موردنظر در جهان که معمولاً، و نه لزوماً، از سمت گوینده بیان می‌شود» (Byloo & Nuyts 2014, p. 90). تنها تفاوتی که میان این تعریف و دیگر تعاریف موجود در مورد وجهنمایی معرفتی وجود دارد مقیاس‌پذیربودن آن است. این مقیاس را می‌توان روی پیوستاری از قطب مثبت تا

منفی نشان داد. نقطهٔ شروع قطب مثبت، اطمینانِ کامل^{۳۵} گوینده از واقعی بودن اوضاع است. مفاهیم دیگری مانند احتمال^{۳۶} و امکان^{۳۷} نیز در کنار اطمینانِ کامل، قطب مثبت این پیوستار را تشکیل می‌دهند. قطب مثبت با این مرحله میانی وارد قطب منفی شده که شامل مرحلهٔ میانی غیرمحتمل^{۳۸} و درنهایت اطمینان کامل از غیرواقعی بودن^{۳۹} اوضاع می‌شود. این نوع معانی در زبان‌ها معمولاً با افعال کمکی وجه‌نما (21.a) و قیدها (21.b) بیان می‌شود:

(21) [9] a. John **will** have gotten home by now. (Nuyts: in prep]

ب. جان هنوز نیومده - خُب، شاید به اتوبوس نرسیده!

نمونهٔ اعلای عنصری که بیان‌کنندهٔ وجه‌نامی معرفتی در زبان‌های ایرانی است، قید «شاید» است. اما در این بخش به آن عنصری اشاره می‌شود که معادل «باید» در زبان‌های ایرانی است و نقش وجه‌نامی معرفتی یکی از نقش‌های معنایی آن است. شرایطی را درنظر بگیرید که از پنجره خانهٔ همسایه را می‌بیند، چراغ‌ها روشن است و صدای تلویزیون می‌آید. جمله‌ای که شما به عنوان گوینده در این شرایط تولید می‌کنید، به احتمال زیاد جملهٔ ۲۲.الف است، نه ۲۲.ب:

الف. باید خونه باشه.

ب. شاید خونه باشه.

می‌توان تفاوت این دو جمله را روی پیوستار ناتس این چنین تشریح کرد که جملهٔ ۲۲.الف درجهٔ قوی‌تری از احتمال را بیان می‌کند، زیرا شما می‌توانید از شواهد چنین استدلال کنید که همسایه شما در خانه است؛ در حالی که جملهٔ ۲۲.ب. نوعی امکان را مطرح می‌کند که قطعاً بدون قرار گرفتن در بافت فوق نیز، در همهٔ حالتی بیان آن ممکن است؛ مگر اینکه شما یقین داشته باشید که «خانه نیستند». در ادامه معادل جملهٔ ۲۲.الف را در برخی از زبان‌های مورد نظر می‌بینید:

الف. کهنگی:

ca:dekijedebo.

ب. بلوچ:

pejkelug-æbit.

Modal ADVhome-GENbe.SUB.3SG

پ. هورامی:

pʃojænænæbow.

Modal ADVhome inbe.SBJV.3SG

در زبان کهنگی از میان دو نوع فعل کمکی وجهنمای معادل «باید» تنها صورت *gade* می‌تواند بیانگر وجهنمایی معرفتی باشد. درمجموع، آن دسته از معنای معرفتی که توسط این گروه از عناصر وجهنمای بیان می‌شود، در میانه پیوستار معرفتی جای می‌گیرد و نه در دو سوی پیوستار که بیانگر (عدم) اطمینان از قوع وضعيتی است.

۳-۴. وجهنمایی پویا

نمونه سنتی وجهنمایی پویا در جمله‌های زیر دیده می‌شود:

(24) [1]a. John is **able** to solve that problem if he wants to. (Nuyts: in prep)

ب. مریم کیک دارچینی رو عالی می‌توونه در بیاره.

در تعریف کلاسیک این نوع وجهنمایی، تنها توانایی ذاتی مشارک برای انجام محمول، به عنوان وجهنمایی پویا شناخته می‌شد. ناتس این نوع وجهنمایی پویا را، که جمله‌های ۲۴ نمونه‌هایی از آن هستند، وجهنمایی پویای مشارک - ذاتی^۳ از نوع توانایی^۴ می‌نامد. اما علاوه بر این نوع، وی با انجام تدبیرهایی بر روی تعریف سنتی وجهنمایی پویا، انواع دیگری نیز به آن می‌افزاید:

- وجهنمایی پویای مشارک - ذاتی: این نوع وجهنمایی با توانایی یا نیاز ذاتی و درونی مشارک در اوضاع در ارتباط است. در حالی که نوع توانایی با عناصری مانند «توانستن» و معادل‌های آن در زبان‌های مورد نظر بیان می‌شوند، در این دسته از زبان‌ها، این نوع نیاز از این نوع وجهنمایی است که با عناصر معادل «باید» نشان داده می‌شود. جمله‌های ۲۵

نمونه‌هایی از این کاربرد در برخی از زبان‌های موردنبحث هستند:

الف. کهنگی:

be=m	gu	da	tariki	he-vos-on,	ege	ne
SBJV=1SG	Modal.PRS	in	darkness	PRFX-sleep-1SG	if	not
ser=em	derd	i-gir-u.				
head=1SG	pain	IPFV-get-3SG				

«باید تو تاریکی بخوابم، و گرنه سرم درد می‌گیره».

ب. هورامی:

pʃo	ʃonæ	nahariræ	b-uſſ-u	ta	særɪʃæ
Modal ADV	after	lunch.OBL	SBJV-sleep-1SG	so that	headache
næ-gir-u.					

NEG-take-1SG

«باید بعد از ناهار بخوابم تا سردرد نگیرم».

پ. کردی:

æʃe	hær	æisæ	tʃitek	bi-xw-æm	wæ-gær-næ
Modal.PRS	right now	something	SBJV-eat-1SG	and-if-not	
æ-mir-im.					

IPFV-die-1SG

«باید همین الان یه چیزی بخورم، و گرنه می‌میرم».

در زبان کهنگی، فعل کمکی *be-gu/be-qa* (و نه *gade*) می‌تواند حامل نقش وجهنمایی پویای مشارک - ذاتی از نوع نیاز باشد.

• وجهنمایی پویای مشارک - تحملی: این نوع وجهنمایی نیز خود از دو زیرمجموعه امکان و الزام تشکیل شده و برابر است با وضعیتی که در آن مشارک اول در اوضاع، یا امکان انجام محمول را پیدا کرده یا ملزم به انجام آن است. در زبان‌های ایرانی، بیان نوع اول این نوع وجهنمایی از طریق آن دسته از واحدهای زبانی مورد توجه در این مقاله ممکن نیست؛ هرچند نوع دوم آن، که الزام را بیان می‌کند، از طریق این عناصر بیان می‌شود. جمله‌های زیر، نمونه‌هایی از این نوع وجهنمایی هستند:

الف. کهنگی:

egevaroni-j-ugadetʃetrom=dʒihemra

If rainIPFV-come-3SGModalumbrella=toowith
be-r-on.
SBJV-take-1SG

«اگه بارون بیاد باید چترم هم با خودم ببرم».

ب. وفسی:

salæniinvæxt-anær-goesbahandæbæ-væ-jm.
Yearother thistime-PLIPFV-Modal.PRS Isfahanin SBJV-be-1SG
«سال دیگه این موقع باید اصفهان باشم».

ت. تاتی:

ævælmo-godzikuhxobi-ʃ-idʒor.
FirstIPFV- Modal.PRSthismountainfromSBJV-go-2SGup
«(می شه رفت توی اون غار، ولی) اول باید از این کوه بری بالا».

ث. بلوچی:

pejkehørækahæmkilid-ætowrbi-dij-ehæm
Modal.ADVsimultaneously tookey-ACCturn SBJV-give-2SGtoo
deatehlankbi-dij-e.
door.ACC PushSBJV-give-2SG

«باید همزمان هم کلید رو بخرخونی هم در رو فشار بدی».

بار دیگر زبان کهنگی میان کاربردهای وجهنمایی تمایز قائل می‌شود و این‌بار این *Gade* است که می‌تواند این نوع وجهنمایی را بیان کند. در معادلهای دیگری که گویشوران این زبان برای جمله‌های ۲۶ ارائه داده‌اند نیز فعل کمکی *Gade* را به کار برده‌اند.

وجهنمایی پویای موقعیتی: این نوع وجهنمایی شامل بالقوگی‌ها و الزامات موجود در خوبی اوضاع، به عنوان یک کل، می‌شود. در این نوع وجهنمایی توانایی یا الزام موجود، نه برای یک شخص، بلکه برای همه هم نوعان یا برای وضعیتی خاص ممکن است. برای مثال، امكان بارش برف در زمستان در بیابان، مربوط به شخص خاصی نیست، بلکه این بالقوگی مربوط به خوبی اوضاع می‌شود نه مشارکان در آن. درواقع، گویی مشارک این‌بار خوبی موقعیت است، نه فرد یا افرادی. اما بیان این بالقوگی‌ها در زبان‌های ایرانی به عهدۀ عناصر دیگر وجهنمایی

هستند و نوع الزام این نوع وجهنمایی در زبان‌های ایرانی را می‌توان به‌وسیله عناصر موردنظر در این مقاله بیان کرد. در زبان کهنگی، be-gu و be-ga است که می‌تواند این نوع وجهنمایی را نشان دهد. جمله‌های زیر همه معادلی برای «آخرش» همه‌مون باید بمیریم» است: الزامی که در خود اوضاع وجود دارد و مشارک بر آن بی‌تأثیر است.

(۲۷) الف. هورامی:

axær=eʃ gærdma pʃo rowjæ mermi.
end=3SG all of us Modal ADV day.INDEF die.1PL

ب. کهنگی:

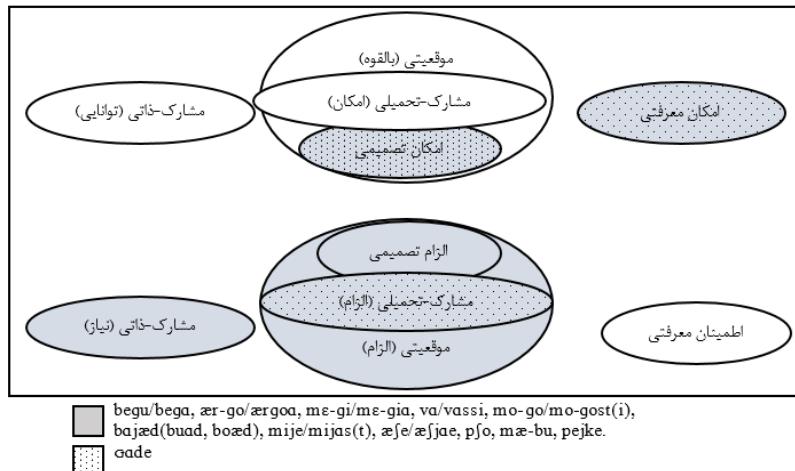
heme belæxære jeg ru=mon be-gu mært.
All finally one day=1PL SBJV-Modal.PRS die.SINF

پ. کردی:

gisti=man bilæxæræ æʃe rožek bi-mr-in.
All=1PL finally Modal.PRS day.INDEF SBJV-die-1PL

۵. نقشه معنایی و رده‌بندی زبان‌های ایرانی غربی

نقشه معنایی را می‌توان همتراز با رده‌هایی دانست که در رده‌شناسی صوری زبان‌ها ارائه می‌شود. هدف نقشه معنایی به تصویر کشیدن قلمروی معنایی و روابط معنایی عناصر، به شکل هندسی است (Van der Auwera & Plangian, 1998, p. 86). در نقشه معنایی همزمانی، هدف اولیه، تشان دادن و ضعیت عبارت موردنظر در زمان حاضر و آن قلمرو معنایی است که پوشش می‌دهد. در ادامه با استفاده از نقشه معنایی پیشنهادی وندراورا و پلانگیان (1998) و تبدیل آن به مفاهیم وجهنمایی موردنظر ناتس (2005) & further، نقشه معنایی مفاهیم معادل «باید» در زبان‌های ایرانی موردنظر پیشنهاد می‌شود:

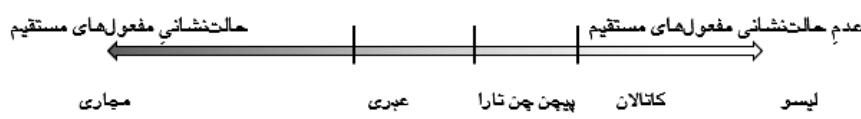
تصویر ۱: نقشه معنایی عناصر معادل «باید» در زبان‌های ایرانی غربی نو

Figure 1: Semantic map of 'MUST' in Modern West Iranian Languages

تصویر فوق آن بخش از فضای وجهنمایی را نشان می‌دهد که عناصر معادل «باید» در زبان‌های موردبررسی در این مقاله، پوشش می‌دهند: انواع وجهنمایی تصمیمی (از الزام اخلاقی تا پسندیده)، وجهنمایی پویا (مشارک - ذاتی از نوع نیاز، مشارک - تحمیلی و موقعیتی از نوع الزام) و همچنین وجهنمایی معرفتی از نوع امکان. در این میان کاربرد *gade* محدود به وجهنمایی تصمیمی (از نوع پسندیده و قابل قبول)، پویایی مشارک - تحمیلی (الزام) و امکان معرفتی می‌شود. اما هیچ یک از عبارات معادل «باید» قادر نیستند بیانگر مفاهیم مرتبط با «توانایی» و هر نوع امکانی در وجهنمایی پویا (مشارک - تحمیلی و موقعیتی) و همینطور اطمینان کامل از (عدم) وجود اوضاع (در دو سر پیوستار وجهنمایی معرفتی) باشند.

از آنجایی که قلمرو معنایی عناصر وجهنمایی در همه زبان‌های موردبحث در این مقاله یکسان است (اگر *gade* که گستره کمتری از این قلمرو را پوشش می‌دهد، نادیده بگیریم)، راه رده‌بندی این زبان‌ها بر اساس ویژگی وجهنمایی، توجه به صورت‌هایی است که برای بیان این دسته از مفاهیم بهکار می‌روند. این صورت‌ها را می‌توان از منظر در زمانی و هم زمانی مطالعه کرد. با عنایت به وضعیت هم زمانی این عناصر، یعنی کاربرد آن‌ها در زمان حاضر

در زبان‌های ایرانی غربی نو، می‌توان پیوستاری ارائه داد که در آن تعداد و نوع عناصر وجه‌نما ملاک همراه شدن زبان‌ها باشد. دو نکته در جمله‌ای خیر درخور توجه و توضیح است: نخست مفهوم پیوستار و دیگری تعداد. در رده‌شناسی صوری، نگاهی قطعی و دوقطبی به زبان‌ها منجر می‌شود زبانی یا عضو یک شاخه باشد، یا نه. اما از منظری دیگر، زبان‌ها می‌توانند نسبت به رفتاری که در برابر مشخصه‌ای خاص از خود نشان می‌دهند، روی طیفی چیزهای شوند. برای مثال، موراووسیک (2011) با بررسی مشخصه حالت‌نشانی مفعول‌ها در زبان‌های جهان نشان می‌دهد که برخی از زبان‌ها، مانند زبان مجاری، به تمام مفعول‌ها حالت می‌دهد؛ در حالی که برخی مانند زبان لیسو^{۲۲}، هیچ مفعولی را حالت‌نشانی نمی‌نماید. در میانه این دو رفتارِ حداکثری، زبان‌هایی قرار دارند که تنها برخی از مفعول‌های خاص را حالت نشانی می‌کنند (مانند عربی، کاتالان و حتی فارسی که تنها به مفعول مستقیم حالت می‌دهد). این رفتار زبان‌ها را می‌توان روی پیوستاری به شکل زیر نشان داد:

پیوستار ۱: حالت نشانی انواع مفعول در زبان‌های جهان

Continuum1: Direct object case-marking in the languages of the world

بنابراین، ارائه طیف و پیوستار، به جای شاخه‌های قطعی در رده‌شناسی امری شناخته شده است.

از سوی دیگر، توجه به تعداد عناصر مربوط به مفهومی خاص، یا نقشِ دستوری‌ای مشخص نیز در رده‌شناسی، به عنوان ملاکی برای رده‌بندی، مسئلهٔ تازه‌ای نیست. در سنت مطالعات زبان‌ها بر اساس مشخصه «شمار»، یعنی مفرد، مثنوی و جمع، از مشخصه «عدد» برای رده‌بندی زبان‌ها استفاده می‌شود. حتی در تعیین همگانی‌های تلویحی گرینبرگی (1963)، این تعداد و قوع یک پارامتر در زبان‌های مختلف است که توالی غالب^{۲۳} یا مغلوب^{۲۴} را

می‌شناساند. فراتر از آن، استفاده از مفهوم «تعداد» در تعیین وضعیت زبان‌ها با توجه به مؤلفه‌های درایر (1992) نیز نقشی کلیدی دارد.

با توجه به همین دو مفهوم، یعنی پیوستار و تعداد، در ادامه طیفی ارائه می‌شود که در آن زبان‌ها با توجه به تعداد و نوع عناصری که برای بیان مفاهیم وجه‌نما به کار برده‌اند، قرار می‌گیرند. در این نمودار، اعداد ذیل در هر زبان نماینگر تعداد واقعی آن دسته از قیدها یا افعال کمکی وجه‌نمای معادل «باید» است. در این نمودار هرجا فعل کمکی، گونه گذشته، یا هر نوع صورت تصریفی دیگری نیز داشته، همراه با گونه زمان حال آن، تنها یک فعل کمکی در نظر گرفته شده است. نکته دیگر اینکه زبان‌های میانه پیوستار با توجه به اینکه تعداد ابزارهایی موردبحث در مردم‌شان یکسان است (همگی از یک فعل کمکی وجه‌نما به عنوان معادل «باید» استفاده می‌کنند)، هر ترتیبی می‌توانند داشته باشند^{۳۰}:

بلوچی	هورامی	وفسی	لری	گرائشی	گیلکی	کردی	فارسی	سعنایی	تاتی	کوهکنی
۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	فعل کمکی وجه‌نما (معادل باید)
قید و جهنما (معادل باید)	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	قید و جهنما (معادل باید)

پیوستار ۲: عناصر معادل «باید» در زبان‌های ایرانی غربی نو

Continuum2: ‘MUST’ in Modern West Iranian languages

پیوستار فوق نشان می‌دهد که زبان کوهکنی بیشترین تعداد فعل کمکی برای بیان مفاهیم وجه‌نمای معادل «باید» را دارد. دیگر زبان‌ها با یک فعل کمکی برای این منظور، در میانه پیوستار قرار می‌گیرند. زبان هورامی که برای جمله‌های مثبت از قید و در صورت‌های منفی از فعل کمکی منفی بهره می‌برد، جای نزدیک به انتهای پیوستار قرار می‌گیرد و بلوچی با داشتن تنها یک قید، قطب انتهایی پیوستار فوق را تشکیل می‌دهد. شاید بتوان به زبان رده‌شناسی سنتی گفت که به غیر از زبان‌های کوهکنی، هورامی و بلوچی، دیگر زبان‌ها، یعنی کردی، وفسی، تاتی، گرائشی، گیلکی، فارسی، لری و سمنانی از منظر به کارگیری عناصر وجه‌نمای معادل «باید» در یک رده قرار می‌گیرند، در حالی که زبان کوهکنی در رده مستقل دوم، بلوچی در رده سوم و هورامی، در مرز میان گروه اول و سوم (یعنی دسته‌ای که از

فعل کمکی وجه‌نما استفاده می‌کند و زبان بلوچی که از قید بهره می‌برد) جای می‌گیرد.

۶. نتیجه

زبان‌های ایرانی غربی نو آن دسته از زبان‌های ایرانی هستند که از نظر تاریخی از قرن‌های دوم و سوم هجری (هشتم و نهم میلادی) شروع می‌شوند (أُرانسکی، ۱۹۷۹، ترجمه صادقی، ۱۳۸۶، ص. ۱۰۳). رضایی باغبیدی (۱۳۸۸)، أُرانسکی (۱۹۷۹، ترجمه صادقی، ۱۳۸۶) و ویندفور (۱۹۸۹) بر پایهٔ ویژگی‌های واژهٔ نحوی یا ارتباط خانوادگی و هم‌جواری جغرافیایی، دسته‌بندی‌هایی از زبان‌های ایرانی غربی نو به دست داده‌اند. در دسته‌بندی رضایی باغبیدی (۱۳۸۸)، زبان‌های وفسی و کهنگی با هم در شاخهٔ گویش‌های مرکزی ایران ولی در دو زیرشاخهٔ مستقل (جنوب شرقی و تفرشی)، سمنانی و گیلکی (گونهٔ شفت) در کنار هم در شاخهٔ حاشیهٔ خزر (در دو زیرشاخهٔ منطقه سمنان و گیلکی)، تاتی (گونهٔ تاکستان) در گویش‌های شمال غرب؛ لری (گونهٔ بالاگریوه) در جنوب غرب، کردی سنتنجی در شاخهٔ کردی؛ هورامی (گونهٔ هورامان تخت) در شاخهٔ گورانی - زازا، بلوچی (گونهٔ بمپشت) در شاخه‌ای مستقل با همین نام و گراشی در جنوب شرق قرار می‌گیرند.

در پژوهش حاضر پس از معرفی عناصر معادل «باید» در این زبان‌ها، نقش‌های وجه‌نمای آن‌ها مشخص شد و معلوم شد که به جز یکی از افعال کمکی وجه‌نما در زبان کهنگی (یعنی *Gade*، مابقی نقش‌های وجه‌نمای یکسانی دارند. با تکیه بر همین دستاورده، نقشهٔ معنایی عبارات معادل «باید» در این دسته از زبان‌ها طراحی شد. به علاوه، بر مبنای مشخصهٔ وجه‌نمایی در این عناصر، پیوستاری ارائه شد که نمایانگر نحوهٔ به‌کارگیری ابزارهای مختلف در این زبان‌ها برای بیان مفاهیم موربدیحث در این مقاله بودند. یک سوی این پیوستار را زبان‌هایی با حداقل تعداد افعال کمکی وجه‌نمای معادل «باید» تشکیل می‌دهد و سوی دیگر، زبان‌هایی با حداقل تعداد افعال کمکی و حداقل تعداد قیدهای وجه‌نمای معادل «باید». در میانهٔ پیوستار، زبان‌هایی با رفتاری میانی (یعنی تعداد متوسطی از افعال کمکی) جای می‌گیرند.

۷. پینوشت‌ها

1. Modality

۲. اوضاع یا اوضاع امور؛ رویدادی در جهان بیرون که تحت تأثیر مقوله وجهنمایی قرار می‌گیرد.

3. deontic

4. epistemic

5. dynamic

6. Nuyts

۷. ناتس در اثر زیر ایده‌ها و دسته‌بندی‌های خود را جمع آوری کرده است که در این مقاله بیشتر برای توصیف و ارائه دسته‌بندی‌های وجهنمایی و مثال‌ها از نسخه دستنویس این کتاب استفاده شده است (این جمله‌ها با اعداد داخل قلاب مطابق شماره‌گذاری دستنویس کتاب مشخص شده‌اند):
Nuyts, J. (in prep). Modality in Mind. Book Manuscript.

۸. کهنه‌گی گونه‌ای از زبان‌های مرکزی است که در روستای کهنه، واقع در جنوب شهرستان اردستان به آن سخن گفته می‌شود. با اینکه در فهرست رضایی باغبیدی (۱۲۸۸) نامی از این زبان برد نشده است، اما به دلیل نزدیکی به شهرستان اردستان و شباهت‌های دستوری و صرفاً تفاوت‌های اندک آوازی، می‌توان آن را کنار گونه اردستانی در شاخه جنوب شرق از زبان‌های مرکزی قرار داد.

۹. گونه‌ای از زبان‌های جنوب شرق که در شهرستان گراش، استان فارس صحبت می‌شود.

۱۰. در این مقاله برای تکوازنویسی داده‌ها از The Leipzig glossing rules: conventions for interlinear morpheme-by-morpheme glosses استفاده شده است. این مجموعه در وبگاه [قابل دسترسی](https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php) است.

11. evidentiality

۱۲. صورت تخفیف یافته short infinitive به معنی مصدر کوتاه یا مصدر مرخم.

۱۲. نقش تکواز- be در این دو جایگاه مذاقه برانگیز است. برای مطالعه بیشتر در مورد جایگاه این تکواز در دو بافت فوق و نظریه‌های مربوط به آن نگاه کنید به مفیدی (۱۳۹۵).

1.4 agent

۱۵. در ترجمه فارسی نمونه‌های ارائه شده از راستارگوئیا و همکاران (2012) از ترجمه این کتاب به زبان فارسی (زبان گیلکی: برگردانِ دانای طوس، صبوری و اعظی) استفاده شده است.

۱۶. این فعل کمکی در محله‌های مختلف تاکستان ممکن است به صورت mogo/mogost نیز به کار رود. این تفاوت صرفاً آوازی است و تمایز واژی - نحوی با گونه دیگر ندارد.

17. directives

18. morality

19. degree
20. absolute moral necessity
21. absolute moral unacceptability
22. desirability
23. acceptability
24. undesirability
25. absolute certainty (that the State of affairs (SoA) is real)
26. probability
27. possibility
28. improbability
29. absolute certainty (that the SoA is unreal)
30. participant-inherent
31. ability
32. Lisu
33. dominant
34. recessive=non-dominant

^{۳۵} در نمودار فوق، این زبان‌ها بر اساس حروف الفبا یکی پس از دیگری قرار داده شده است.

۸. فهرست علائم و اختصارات

1	first person	2	second person	3	third person
ACC	accusative	COMP	complementizer	DEF	definite
F	feminine	GEN	genitive	IMP	imperative
INDEF	indefinite	IPFV	imperfective	M	masculine
NEG	negation, negative	NMLZ	nominalization	NOM	nominative
OBJ	Object	OBL	oblique	PASS	passive
PFV	perfective	PL	plural	POSS	possessive
PRF	perfect	PRFX	derivational prefix	PST	past
PTCP	participle	REFL	reflexive	SBJV	subjunctive
SG	singular	SINF	short infinitive	=	clitic boarder

۹. منابع

- اخلاقی، ف. (۱۳۸۶). بایستن، شدن، توانستن: سه فعل و جهی در فارسی امروز. *ویژه‌نامه دستور*, ۳، ۸۲-۱۳۲.
- اُرانسکی، ی.م. (۱۹۷۹). *زبان‌های ایرانی*. ترجمه ع.ا. صادقی (۱۳۸۶). تهران: سخن.
- پورهادی، م. (۱۳۹۶). *توصیف ساختمان فعل و مصدر در زبان گیلکی*. رشت: فرهنگ ایلیا.

- حسن دوست، م. (۱۳۹۳). فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- حق‌شناس، ع.م، سامی، ح، سماوی، س.م، و طباطبایی، ع. (۱۳۸۷). دستور زبان فارسی. تهران: مدرسه.
- رضایی باغنیدی، ح. (۱۳۸۸). تاریخ زبان‌های ایرانی. تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی.
- رضایی، ح. (۱۳۸۸). وجہیت و زمان دستوری در زبان فارسی: با تأکید بر فیلم نامه‌های فارسی رساله دکتری رشتۀ زبان‌شناسی همگانی. اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- سبزعلی‌پور، ج. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی ساخت فعل در گویش‌های تاتی، تالشی و گلیکی. رشت: دانشگاه گیلان.
- کوهکن، س. (۱۳۹۸). رساله‌شناسی وجه‌نمایی در زبان‌های ایرانی غربی نو. رساله دکتری. تهران و آنتورپ: دانشگاه تربیت مدرس و آنتورپ.
- مرادی، ر. (۱۳۹۱). وجه‌نمایی و وجه در کردی سورانی: رویکردی نحوی و معنایی. رساله دکتری. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- مفیدی، ر. (۱۳۹۵). شکل‌گیری ساخت واژه نمود و وجه در فارسی نو. ویژه‌نامه دستور، ۶۸۲، ۱۲.
- لغزگوی کهن، م. و نقشبندی، ز. (۱۳۹۵). بررسی افعال وجهی در هورامی. جستارهای زبانی، ۳، ۲۴۳-۲۲۳.

References:

- Akhlaghi, F. (2007). Must, become, to be able to: Three modal verbs in Modern Persian. *Grammar*, 3, 82-132. [In Persian].
- Butler, J. (2003). A minimalist treatment of modality. *Lingua*, 113, 967-996.
- Byloo, P., & Nuyts, J. (2014). Meaning change in the Dutch core modals: (Inter)Subjectification in a grammatical paradigm. *Acta Linguistica Hafniensia*. 46(1), 85-116.
- Dryer, M.S. (1992). The Greenbergian word order correlations. *Language*, 68(1),

81-138.

- Greenberg, J. H. (1963). Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In *Universals of Language*, by J. Greenberg (ed). 73-113. Cambridge, MA: MIT Press.
- Haghshenas, A.M., Same'ei, H., Samayi, S.M., & Tabatabaei, A.. (2008). *Persian Grammar*. Madreseh. [In Persian].
- Hasandoust, M. (2014). *An etymological dictionary of the Persian language*. Academy of Persian Language and Literature .[In Persian].
- Koohkan, S. (2019). *The typology of modality in modern west Iranian languages*. Doctoral dissertation. Tehran and Antwerp: Tarbiat Modares University and University of Antwerp. [In Persian].
- Mofidi, R. (2017). The development of aspect and mood morphology in Modern Persian. *Grammar*, 12, 3-68. [In Persian].
- Moradi, R. (2012). *Modality and Mood in Sorani Kurdish: A Syntactic and Semantic Approach*.Doctoral dissertation.Tehran: Allameh Tabatabai University. [In Persian].
- Moravcsik, E. A. (2011). Explaining language universals. In *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*, by J.J. Song (ed). Oxford: Oxford University Press.
- Naghzguye Kohan, M. & Naghshbandi, Z. (2016). Studying Modal verbs in Howrami. *Language Related Research*, 3, 223-243. [In Persian].
- Narrog, H. (2012). *Modality, subjectivity, and semantic change: A cross-linguistic perspective*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Nuyts, J. (2001). *Epistemic modality, language and conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*. John Benjamin.
- _____ (2005). The modal confusion: On terminology and the concepts behind it. In *Modality: Studies in form and function*. Alex Klinge & Henrik H. Muller (eds). 5-38. London: Equinox.

- _____ (2016). Analyses of the modal meanings. In *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, by Jan Nuyts and Johan Van der Auwera (eds). 31-49. Oxford: Oxford University Press.
- _____ [in prep]. *Modality in mind*.
- _____ (1999). *Mood and Modality: Basic Principles*. In Concise Encyclopedia of Grammatical Categories, by K. Brown and J. Miller (eds.). Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Nuyts, J. & Byloo, P. (2015). Competing Modals: Beyond (inter) subjectification. *Diachronica*, 32(1), 34-68.
- Oranskij, I. M. (1979). *Iranske Jazyki*. (A.A Sadeghi, Trans, Tehran: Sokhan). [In Persian].
- Palmer, F. R (1979). *Modality and the English modals*. Longman.
- _____ (2001). *Mood and modality*. 2nd edition. CUP.
- Pourhadi, M. (2017). *A discription of the verb and infinitive construction in Gilaki*. Farhange Ilia. [In Persian].
- Rastorgueva, V. S., Kerimova, A. A., Mamedzade, A. K., Pireiko, L.A., & Edel'man, D.I. (2012). *The Gilaki language*. English translation. Ronald M. Lockwood. Acta Universitatis Upsaliensis: Studia Iranica Upsaliensia. [In Persian].
- Rezai Baghbidi, H. (2009). *History of Iranian languages*. Encycleopedia Islamica. [In Persian].
- Rezai, H. (2009). *Modality and tense in Persian: With a focus on some Persian film scripts*. Doctoral dissertation in Linguistics. University of Isfahan. [In Persian].
- Sabz Alipour, J. (2012). *A contrastive study of verb construction in Tati, Talishi and Gilaki*. Gilan University. [In Persian].
- Taleghani, A. H. (2008). *Modality, aspect and negation in Persian*. Amsterdam/

Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. [In Persian].

- Van der Auwera, J. & Plungian, V. A. (1998). Modality's semantic map. *Linguistic Typology*, 2, 79-124.
- Windfuhr, G. (1989). New west Iranian. In *Compendium Linguarum Iranicarum*, by Rudiger Schmitt (ed). Germany : Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- _____ (2009). *The Iranian languages*. London and New York: Routledge.